

Cilt/Volume 1, Sayı/Issue 2, Aralık/December 2023, ss. 31-60.
Geliş Tarihi-Received Date: 06.10.2023
Kabul Tarihi-Accepted Date: 25.11.2023
Araştırma Makalesi – Research Article

İBRAHİM EDHEM DESTANI'NIN KALİFORNİYA ÜNİVERSİTESİ NÜSHASI

(Copy of the Epic of Ibrahim Edhem at University of California)

Hazal GÜNEY*

ÖZ

İbrahim Edhem, dünyevi şeylerden vazgeçip kendini Allah yoluna adayan ve çeşitli kerametler gösteren önemli bir şahsiyettir. İbrahim Edhem'in hayatı, sözlü kültür ve edebiyatta müstakil bir hikâye olarak işlenmektedir. Özellikle kıssa, tasavvuf geleneğinde yer alan, dünya varlığından dervişliğe geçişin bir nişanı gibidir. Bu yüzden dini-tasavvufi metinler içerisinde önemli bir yere sahip olan İbrahim Edhem'in hayatı üzerine birçok menkıbe yazılmıştır. Üzerinde çalıştığımız nüsha da bunlardan biridir.

“Hikâyet-i Horasân Pâdişâhı İbrâhîm Edhem Hazretleri” başlıklı nüsha, “Kaliforniya Üniversitesi Türkçe Cönkleri Koleksiyonu”ndaki bir cönkten alınmıştır. Toplam 184 beyit ve dörtlülüklerden oluşan metin, yeni harflere aktarılarak tanıtılmış ve üzerinde bazı değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İbrahim Edhem, cönk, destan, mesnevi, motif.

ABSTRACT

İbrahim Edhem is an important person who gave ups worldly things and dedicates himself to the path of Allah and clearly shows various miracles. The life of İbrahim Edhem is treated as an independent story in oral culture and literature. In particular, the parable is like a sign of the transition from worldly existence to dervishness, which takes place in the Sufi tradition. For this reason, many anecdotes have been written on the life of İbrahim Edhem, who has an important place in religious-mystical texts. The copy we are working on is one of them. The copy who titled 'Hikâyeti-i Horasan Sultan Ibrahim Edhem' was taken from a conc in the 'University of California Turkish Cöncs Collection'. The text, which consists of a total of 184 couplets and quatrains, was introduced by transferring to new letters and some evaluations were made on it.

Keywords: İbrahim Edhem, cönk, epic, mesnevi, motif.

* Yüksek lisans öğrencisi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Türk Halk Bilimi ABD,
hazal.gny24@gmail.com. ORCID: 0009-0003-0018-2932

GİRİŞ

İslam tasavvufunun önemli isimlerinden birisi olarak kabul edilen İbrahim b. Edhem, Horasan'ın Belh şehrinde dünyaya gelmiştir. Aslen Arap kökenlidir. Hayatı hakkında kaynaklarda çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Bütün dünya mallarından vazgeçip Allah yolunu seçmesi ile bilinir. Tacını, tahtını terk etmiştir. Bu durum divan şiirine de konu olmuştur: “Her şahsı harîm-i Hakk’a mahrem mi sanırsın/Her tâc giyen çulsuzu Edhem mi sanırsın?” (Ziya Paşa).

Mekke’de uzun yıllar yaşayan İbrahim Edhem’in, keramet sahibi olduğuna inanılır. Bu da onun tasavvufta yer almasını sağlamıştır. “İbrâhim Edhem’in çeşitli kerametler gösterdiğine inanılması hayatını ve kişiliğini efsaneleştirmiş, bu efsaneler tasavvufî kitaplarda dile getirilerek bir dinî heyecan kaynağı oluşturmuştur. İbrâhim Edhem’in bilhassa Allah sevgisinin mal ve evlât sevgisinden üstün olduğunu göstermesi, Hızır’la arkadaşlık yaptığına inanılması, yaşadığı dönemde başta Ebû Hanîfe olmak üzere birçok kişiyle yakın dostluk kurması, kendi el emeği ve alın teriyle geçimini sağlaması, menkıbesinin halk arasında yaygınlık kazanmasına sebep olmuştur” (Albayrak, 2000: 295-296).

İbrahim b. Edhem’in hayatı, “İbrahim b. Edhem Destanı”, “İbrahim b. Edhem Menkıbeleri” ve “İbrahim b. Edhem Hikâyeleri” gibi eserlerde anlatılmış, çeşitli nüshalarda tanıtılmıştır. Üzerinde çalıştığımız “Hikâyet-i Horasân Pâdişâhı İbrâhm Edhem Hazretleri” başlıklı nüsha ise, “Kaliforniya Üniversitesi Türkçe Cönkleri Koleksiyonu”ndaki bir cönkten alınmıştır. Diğer nüshalar ile çeşitli benzerlik ve farklılıkları mevcuttur.

BULGULAR VE TARTIŞMA

1. Hikâyet-i Horasan Padişahı İbrahim Edhem Hazretleri

Kaliforniya Üniversitesi Türkçe Cönkleri Koleksiyonu’nun 27b-41a (33b-34a hariç)¹ varakları arasında yer almaktadır. 200x83 mm. ölçülerinde olan cönk, rik’a yazı türüyle kaleme alınmış olup mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. “Cönk 17” arşiv numarasıyla kayıtlı olan cöngün tarih kaydı bulunmamaktadır. Toplam 184 beyitten oluşan eserin içerisinde 2 şiir yer almaktadır.

Metin içerisinde bazı eksiklikler ve anlama uymayan ifadeler tespit edilmiştir. Eserin müstensihî tarafından atlanan mısralar, metinde bütünlük sağlamak amacıyla eş metinden (Söylemez, 2011) yararlanılarak tamamlanmıştır. Anlam

¹ Metin dışı yazılar yer almaktadır. Muhtemelen kopan sayfalar araya eklenmiştir.

bütünlüğü sağlamak için yapılan düzeltmeler ile birlikte dipnotlarda gösterilmiştir.

Eserin Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Eserin İlk Beyti:

Allâh'ın adıyla söze girelim

Hem Muhammed'e salâvât virelim

Eserin Son Beyti:

Söyledikçe sözümüz olmaz tamâm

Biz tamâm idek burada ve's-selâm

Eser her ne kadar aruz vezni ile yazılmış olsa da birçok beytin bu vezne uymadığı görülür. Beyitlerde çeşitli aruz kusurları yer alır. Metinde, dörtlük nazım birimi kullanılarak genellikle 8'li hece ölçüsüyle yazılan iki şiir vardır.

Arapça ve Farsça bazı kelimelerin yazımında yanlışlıklar yer almaktadır. Halk söyleyişlerine uygun telaffuzlar vardır:

- Derd>dert (30a/42)
- Garip>karib (40a)

Arapça tek heceli kelimelerde vezin zoruyla iki heceli okumalar yapılmıştır:

- Vakt>vakit

Bazı kelimelerde Eski Anadolu Türkçesi dil özelliklerine rastlanmaktadır:

- Varuban (30b/50)

2. Eserin Genel Muhtevası

Horasan ilinde İbrahim Edhem adında bir padişah yaşar. Bir gün padişah, ipek döşekler içinde yatarken bir rüya görür. Rüyasında sarayın damında biri dolaşır. Padişah ona sarayın damında ne aradığını sorar. Adam da onun devecisi olduğunu ve develeri kaybettiğini, damda onları aradığını söyler. Padişah adama damda devenin ne işi olduğunu söyleyerek kızar. Deveci de "Altun taht üzre Tañrı mı olur/Tañrısın isteyen böyle mi bulur" (28b/18), "Hâ benim bunda deve istedigüm/Hâ seniñ Tañrı'ya kulum didigün" (28b/21) karşılığını verir. İbrahim Edhem uykudan uyanır. Uykunun etkisinde kalan padişah, üç gün yemek yiyemez ve derdini kimseye söyleyemez.

Saraya bir gün herkesten habersiz bir kervancı gelir ve sarayda konaklamak istediğini söyler. Padişah buna izin vermeyince kervancı, padişahın da bir gün gideceğini ve bu dünyanın fani olduğundan bahseder. Birden ortadan kaybolan kervancı aslında Hızır Aleyhisselam'dır. Şaşkınlık içerisinde kalan padişah bu duruma çok üzülür. Ertesi gün askerleriyle birlikte ava giden padişah, uyan diye bir ses duyar. Bunun ona verilen üçüncü işaret olduğunu söyler ve kanlı yaşlar döker. O sırada bir geyik yanına gelir. “Bir yiyecek bulmayub kaldın mı ac/ Ya benim etime oldıñ mı muhtâc, Göge tutdı yüzini geyik hemân/ Didi bu şahıñ elinden el-emân, Tâcı tahtı koyup binmiş atına/ Tamâ' ider bir lokmacık etime, Kaça kaçā mecālīm kalmadı âh/ Bu zālinden kurtar beni yâ İlāh” (31b/68-71) diyerek ortadan kaybolur. Padişahın aklı başından gider ve atından düşer. At, saraya tek başına geri döner.

Padişah da nereye gittiğini bilmeden yola düşer. Yolda bir çoban ile karşılaşır. Çoban aslında onun sarayındandır. Üzerindeki bütün kıymetli eşyalarını çobana verir. Çobanın kepenek ve takkesini alarak giyer. Sürüyü de çobana bağışlar. Dünyevi şeylerden uzaklaşmaya karar verir ve derviş gibi yollara düşer.

Gittiği zaman iki aylık olan oğlu büyür ve padişahın tahtına oturur. Annesine babasını sorar. Annesi de babasının ava gidip bir daha gelmediğini ve onun yasını tuttuğunu söyler. Çocuk on sekiz yaşına geldiğinde saraya gelen bir müjdecı, ona babasını Mekke pazarında odun satarken gördüğünü haber verir. Bunun üzerine babasını bulmak için Mekke'ye gitmeye karar verir. Annesinin hâyıır duasını alarak yola çıkar. Mekke'ye varan oğul babasını sorar. Babasının dağa oduna gittiğini söylerler. Padişah, saatlerce o dağa bakarak babasını bekler. Pazara gelen İbrahim Edhem karşısında oğlunu görür fakat ilk bakışta onu tanıyamaz. Oğlu onu geri götürmek ister. Bütün varlığını terk edip kendini Allah yoluna adayın İbrahim Edhem, karşısına hiçbir engel çıkmasını istemez ve Allah'a dua eder. Ya kendi canını ya da oğlunun canını almasını ister. Duası kabul olur ve oğlu hemen orada yere düşerek ölür. Sonradan çok üzülen İbrahim Edhem, oğluna bir ağıt yakar.

3. Metinde Yer Alan Motifler

3.1. Rüya:

Rüyalar, insanların olaylara bakışı ve gelecekteki olayları yorumlaması açısından önemlidir. Metinde yer alan rüya motifi, olayların bütününe etkiler. İbrahim Edhem'in gördüğü rüya onun için bir uyarıcı niteliğindedir. Rüyasında devecinin ona; “Altun taht üzre Tañrı mı olur/ Tañrısın isteyen böyle mi bulur. Tañrı bulunmaz bu beglik ile/ Da'imâ nefş arzūsın virmek ile” (28b/68-71) dediğini görür. Dünyevi şeylerden vazgeçip kendini Allah yoluna adaması gerektiği

mesajını vermek ister. Gördüğü rüya, yaşayacağı diğer olaylarla birlikte onun malını mülkünü bırakıp Allah yolunu seçmesini sağlar.

Tasavvufta, uyarıcı nitelikte olan bu rüyaların önemli bir yeri vardır. Görülen rüyanın, Allah tarafından gönderilen bir telkin olduğu düşünülmektedir. “Mısırlılar rüyaları tanrılardan gelen mesaj kabul etmişler ve buna göre açıklamışlardı” (Günay, 2008, s. 117). İbrahim Peygamber’in gördüğü rüya da bunlardan biridir. Oğlunu, bir emir olarak gördüğü rüya sonucu kurban etmek istemiştir. Yusuf ile Züleyha mesnevisinde de rüya önemli bir yere sahiptir. Yusuf’un gördüğü rüyalar da onun için uyarıcı nitelik gösterir. “Yusuf ile Züleyha hikâyesi rüya motifi üzerine kurulmuştur. Hikâyenin başında çocuk Yusuf’un gördüğü rüya hikâyenin sonunda gerçekleşir. Arada birçok olay yaşanır. Fakat Yusuf’un nihai yükselişi rüyaları doğru yorumlaması sayesinde gerçekleşir” (Daşdemir, 2012: 201).

3.2. Formülistik Sayı:

Sayılar, geleneklerin taşıyıcısı konumunda olup geleneksel kültürde en çok kullanılan sayılardan biri de “üç” sayısıdır. Genellikle bir olayın üç kez tekrarlanmasıyla karşımıza çıkar. İncelediğimiz metinde de İbrahim Edhem, gördüğü rüyadan sonra “üç” gün yemek yiyemez: “Üç güne değin ta’âmı yemedi” (29a/26). Kendisine verilen “üç” işaret olduğunu söyler ve bu durumdan etkilenerek ağlar: “Didi üç oldu bu hikmetler bize” (31a/62). Verilen mesajların üç kez tekrarlanması onu etkiler ve bu durumu telkin olarak görmesini sağlar.

Oğuz Kağan Destanı’nda Oğuz, “üç” gün “üç” gece annesinin sütünü emmemiştir. Annesi “üç” gün peş peşe aynı rüyayı görünce kendisine söyleneni yapar ve Oğuz, sütü emer. Yine aynı destanda yerin kızından olan çocukların adı “Üç-Oklar” olur.

Dede Korkut Hikâyeleri’nde de üç sayısı tekrarlanmaktadır. Bayındır Han, Begil’i “üç” gün av eti ile besler (Gökyay, 2022: 184). Bamsı Beyrek Hikâyesi’nde Deli Karçar, kız kardeşini Berek’e vermeye razı gelirken “üç” kez ağzından ikrar eyler (Gökyay, 2022: 79).

4. Yardımcı Tipler:

İnsanların zor anlarında yetişen ve onları zorluklardan kurtaran Hızır, Türk mitolojisinde oldukça yaygındır. Farklı şekillerde karşımıza çıkacağına inanılır. Bugün Anadolu’da devam eden inanişe göre eve gelen ihtiyaç sahibi geri çevrilmemektedir. Yardım isteyen kişinin Hızır olduğu düşünülür ve yapılan yardımın bolluk bereket getireceğine inanılır.

Metinde İbrahim Edhem, sarayına gelip konaklamak isteyen kervancıya karşı çıkar ve izin vermez. Bunun üzerine kervancı ona; “Kişi didi bākī fānī sanma sen/ Dūnyā için āhretiñi yıkma sen” (29b/38) cevabını verir. Ortadan kaybolan kervancı ise aslında Hızır Aleyhisselam’dır: “O ki kervāncı değil bir nās idi/ Şöyle kim Hızır İlyās idi” (29b/39).

Hızır destanlarda da kahramanların yol göstericisi ve yardımcısı olarak karşımıza çıkar. *Dede Korkut Kıtabi*'nda Boğaç Han, Dirse Han'ın namertlerin sözüne inanıp onu yaralamasıyla Kazılık Dağı'nda tek başına kalır ve boz atlı “Hızır” ona görünüp yarasını üç kez eliyle sıgar (Gökyay, 2022: 39).

Metinde yer alan diğer yardımcı tipler ise Derviş ve Çoban’dır. İbrahim Edhem’in oğlu, babasının nereye gittiğini orada bulunan dervişe sorarak öğrenir: “Beni sorduñ devrişlere sorduñ/Oduna gitdigüm bildin” (41a).

Çoban ise yolda İbrahim Edhem ile karşılaşır: “Gider iken anda gördi bir çoban.” Kimliğini gizlemek isteyen ve üzerindeki ipek don, kavuk ve sarıktan kurtulmak isteyen İbrahim Edhem, çoban ile kıyafetlerini değiştirerek yoluna devam eder: “Pādişāhñ atlāzın giydi çoban/ Kepenegi şāh[a] virdi ol çoban” (34b/98).

Türkler için atın ayrı bir önemi vardır. Türk mitolojisinde, hikâyelerde, destanlarda adı geçen atlar, efsanevi özellikler gösterirler. Kahramanını başarıya ulaşmasında yardımcı olur ve kahramanın adı atıyla birlikte anılır; Oğuz Kağan-Alaca At, Köroğlu-Kırat, Er Töştük -Çal Kuyruk, Battal Gazi-Aşkar gibi. Bu atlar, kimi zaman olağanüstü özellikler gösterirler. Battal Gazi'nin atı Aşkâr insan gibi konuşur ve havada uçar. Köroğlu yiğitleri ile esir edilince Kırat kimse beğenip almasın diye kör ve topal taklidi yapar.

Metinde İbrahim Edhem atından düşüp oradan uzaklaştıktan sonra at, tek başına saraya döner. Bu durumu gören halk padişaha ne olduğunu merak eder ve ağlamaya başlarlar: “Atı kaçdı gördiler geldüğünü/ Bilmediler pādişāh noldugını/ Kavmi kabilesi heb ağladılar/ Aceb noldı şāhımıza didiler” (32a/ 74-75). Destanlarda da kahraman, atını yanından ayırmaz. Ayrılırsa orada bir terslik olduğu anlaşılır.

5. Av:

Dede Korkut Hikâyeleri'nde av önemli bir yer tutar. Oğuzların göçebe yaşamında ava çıkmak ihtiyaç olarak görünse de *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde eğlence amacıyla kullanıldığı görülür. Av törenleri hazırlanır. Kahraman ismini almak için av avlaması, kuş kuşlaması ve baş kesmesi gerekir. Üzücü bir olaydan, sıkıntıdan sonra ava çıkılır. Begil oğlu Emren'in Boyunda, Begil'in hanımı onun

üzüntüsünün geçmesi ve rahatlama için ava gönderir: “Sen gideli hânım, eğri yatan ala dağların avlanmamıştır, ava binsene, gönlün açılsın” (Gökyay, 2022: 186).

Metinde İbrahim Edhem, gördüğü rüyanın ve yanına gelen kervancının aslında Hızır Aleyhisselam olduğunu anlamanın verdiği üzüntüyle askerleriyle birlikte ava çıkmak ve gölünü eğlemek ister: “Varuban tagda şikâr eyleyelim/ Sahrâlarda könlümüz egleyelim” (30b/50).

6. Geyik:

Türkler için geyik, kutsal bir hayvandır. Bu nedenle geyik avlamanın uğursuzluk getireceğine inanılır. Anadolu’da hala kutsallığını korumaya devam eden geyiğin, boynuzları uğur getirmesi için bazı evlerin duvarlarına asılmaya devam etmektedir. Kötülüklerden ve kötü ruhlardan koruduğuna inanılır.

Geyik motifi Türk tasavvuf edebiyatında da karşımıza çıkar. *Menâkıbnâme*’ye göre Kaygusuz Abdal’ın, Abdal Musa’nın dergâhına girişi bir geyik sayesinde. Yaraladığı geyiğin bir kulübeye girdiğini gören Kaygusuz Abdal, onu yakalamak için kovalarken karşısına Abdal Musa çıkar ve ondan geyiği ister. Geyiğe saptığı okun Abdal Musa’da olduğunu gören Kaygusuz Abdal, onun geyik donuna büründüğünü anlar ve Abdal Musa’ya bağlanır.

Dede Korkut Kıtâbı’nda Bamsı Beyrek, Banıçiçek ile karşılaşmasını geyiğe borçludur. Ava çıkan Beyrek’in üzerine bir sürü geyik gelir ve birini kovalarken Banı Çiçek’in otağına varır. Banıçiçek geyikten pay ister ve Beyrek geyiği ona hediye eder. Aslında beşik kertmesi olan Banıçiçek’e Beyrek’i götüren geyik, onu yazgısına kavuşturmuştur. “Konuşan geyikler de, Türk halk edebiyatında çok görülür. Yalnızca insanlara yardım etmek için değil; insanlardan yardım dilenen geyikler de görülür” (Ögel, 2014: 130).

Metinde geyik, yol gösterici kimliği ve konuşması özelliğiyle karşımıza çıkar. İbrahim Edhem, ava çıkar ve karşısına bir geyik gelir: “Çıka geldi nâgehân bir geyicek” (31a/63). Padişah atıyla geyiği kovalarken yorgun düşen geyik konuşur ve ona: “Hak fasîh dili virdi aña söyledi/ Senünçün yarattı hâk beni/ Saña ne eyledim kovarsın sen beni/ Bir yiyecek bulmayub kaldın mı ac/ Ya benim etime oldıñ mı muhtâc” (31b/67-68) sözlerini söyler. Daha sonra Allah’tan onu kurtarmasını diler. Ortadan kaybolan geyik, İbrahim Edhem’i şaşkınlık içerisinde bırakır ve padişah her şeyini bırakarak o andan sonra yollara düşer.

7. Dua:

Türk halk anlatılarında dua ve beddua önemli bir yere sahiptir. Anlatıların başında genellikle çocuksuzluk sebebiyle yapılan dualarla karşılaşırız. Dua ile şekil değiştirme, dua ile zorlukları aşma gibi durumları da anlatılarda görmekteyiz.

Bunların dışında ölümü dileyen rüya da karşımıza çıkmaktadır. İkilem de kalan kahraman canının alınmasını dileyebilir. Bunun örneklerinden biri *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde Deli Dumrul'un ettiği duadır. Azrail Deli Dumrul'un hanımının canını almaya geldiğinde Tanrı'ya: "...alırsan ikimizin canını birlikte al/ Korsan ikimizin canını birlikte ko..." şeklinde yalvarır (Gökyay, 2022: 138).

Metinde de İbrahim Edhem kendini Allah yoluna adamıştır ve karşısına hiçbir engel çıkmasını istemez. Oğlu onu gelip götürmek istediğinde Tanrı'ya: "Yâ benim cânımı bu sa'at hemân/Ya anıñ cânın..." (39a/172) diyerek dua eder ve oğlu düştüğü yerde ölür.

SONUÇ

İbrahim Edhem'in hayatı, sözlü kültür ve edebiyatta müstakil bir hikâye olarak işlenmektedir. Özellikle menkıbe, tasavvuf geleneğinde yer alan, dünya varlığından dervişliğe geçişin bir nişanı gibidir. Bu yüzden dinî-tasavvufi metinler içerisinde önemli bir yere sahiptir. Eser, Türk kültürüne özgü izler taşır. Metin içerisine dörtlükler eklenmiş olup ağıt türünün örneği yer almaktadır.

Üzerinde çalıştığımız bu nüshanın, diğer nüshalardan benzerlik ve farklılıkları bulunmaktadır. Tanıtılan her nüsha, İbrahim Edhem menkıbeleri için faydalı olacaktır.

KAYNAKLAR

- Albayrak, N. (2000). *İbrahim b. Ethem*. 21, 295-296. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Daşdemir, Ö. (2012). *Halk Hikayesi Olarak Yusuf ile Züleyha*. İstanbul: Fenomen Yayıncılık.
- Gökyay, O. Ş. (2022). *Dede Korkut Hikayeleri* (6 b.). Yeditepe Yayınevi.
- Gökyay, O. Ş. (2022). *Dede Korkut Hikâyeleri* (6 b.). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Günay, U. (2008). *Türkiye'de Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi* (6 b.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ögel, B. (2014). *Türk Mitolojisi* (5 b., Cilt 2). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Söylemez, M. M. (2011). *Dâstân-ı İbrâhim Edhem-Dâstân-ı Fâtıma-Dâstân-ı Hâtun* (2 b.). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

EKLER

Ek-1: Metin

[27b] Hikāyet-i Horasān Pādişā[hı] İbrāhīm Edhem Hazretleri

Bismi'llahi'r-rahmāni'r-rahīm

1. Allāh'ın adıyla söze girelim
Hem Muhammed'e salāvāt virelim
 2. Bir hikāyet kılayım hem mu'teber
Mu'teberdir mu'teber key mu'teber
 3. Horasān'da bir pādişāh var-idi
Hükmi şarkdan garba dek geçer-idi
 4. Adına dirlerdi İbrāhīm Ethem
Māliki hadden ziyāde-idi hem
 5. Horasān'da ol mālik sultān-idi
Gāyet ile ehl-i fazl edyān²-idi
 6. İdem anıñ neyleyüb nitdigini
Horasān'dan Mekke'ye gitdigini
 7. İşit imdi Hak ne ibret eyledi
Hem āhir sultānlığı terk eyledi
- [28a]
8. Tahtı üzre bir gice yatmış-idi
Harīr atlāz döşege yatmış-idi
 9. Ol hāl ile hem yaturken düş görür
Düş ile sanki za'if de ol[ur]
 10. Tāmın üzerinde bir kişi gezer
Çünki tak tak idüb nesne arar
 11. İbrāhīm şāh çağırur sen ne kişi
Gice ile eylediñ bu işi

² *Edyān: Dinler*

12. Kişi eydür ben seniñ deveciñem
Deve yitürdim ben añ isterem

13. İbrāhīm Edhem bu sözü dinledi
Gazaba geldi bu sözi³ söyledi

14. Ey kişi şaşkun mısıñ yoksa deli
Hiç dām üzerinde deve olur mı

15. Pādişāh tahtında deve çıkar mı
İzi sıra issi⁴ gelüb bakar mı

16. Virim ki saña ben deve şimdi
[Alıp anı gidesin ive ive]⁵

[28b]

17. [Kişi eydür pādişāhım yatasın]⁶
Harīr⁷ atlāz döşege hem batasın

18. Altun taht üzre Tañrı mı olur
Tañrısın isteyen böyle mi bulur

19. Tañrı bulunmaz bu beglik ile
Dā'imā nefis ārzūsın virmek ile

20. Deli şaşkun bellidir bilmez misin
Kendüñe sen bir nazar kılmaz mısın

21. Hā benim bunda deve istedigüm
Hā seniñ Tañrı'ya kulum didigün

22. Şimdi seni deve deyü yiderim
Tācı tahtı başıña tar iderim

³ Metinde:

⁴ *İs: Sahip*

⁵ Eş metinden yararlanılarak tamamlanmıştır.

⁶ Eş metinden yararlanılarak tamamlanmıştır.

⁷ *Harir: İpek*

23. Deveci değil imiş gr ibreti
Ga'ib oldu syleyb de hikmeti

24. İbrāhīm uyandı uykudan
Mecnn ola dahı yazdı dahı gaygudan

25. İrtesi gn yzi de hię glmedi
[29a] Kalmadı sabru da nidesin bilmedi

26. ç gne değin ta'amı yemedi
Bu dřn kimseye hię dimedi

27. Mell oldugunı anıñ bildiler
Kavmi kabilesi cmle geldiler

28. [Di]diler ey pādiřāhımız noldı siz[e]
Bu melllikden haber virñ bize

29. Pādiřāh bunlara[a] hię sylemedi
Bu hāli hię kimseye řerh eylemedi

30. Kapucılar sāf sāf turmuř-idi
Tahtı zr[e] kendi oturmuř-idi

31. İşit imdi dahı hāl noldı meger
Karřusından geldi bir heybetl er

32. Yile yile geldi Ethem'e o er
Korkusu yok kimseden itmez hazer

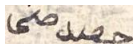
33. Kapıcılar ne kişidr bilmedi
[29b] Hię birisi nutka kādir olmadı

34. Doęrulup gitdi hemān ol saraya
Kimse māni' olmadı araya

35. İęeri girp řāha virdi selam
Syleyiserdr biraz ibret kelam

36. Didi kim yolcıyam geldim
Sarāya konmak diledim
37. Pādişāh sarāyıdır iş bu sarāy
Pādişāh sarāyına kervān konar
38. Kişi didi bākī fānī sanma sen
Dünyā için āhretiñi yıkma sen
39. O ki kervāncı değil bir nās idi
Şöyle kim Hızır İlyās idi
40. Ol ki sebep oldu gelüb gitmege
İbrāhīm şāha işāret itmege
[30a]
41. Söyledi aña biraz ibret-kelām
Nā-bedīd oldu aradan ve's-selām
42. Anı görüp İbrāhīm' in tākatı
Yine oldu derd üstüne dert katı
43. Yine kanlı yaşı dökdi gözlere
Didi iki oldu bu hikmet bize
44. Şöyle kim görmüş idi hissei
Deveciden almış idi hissei
45. Ol anıñ gussasını⁸ çeker⁹ iken
Ne hayāldür iş bu hayāl dir iken
46. Pādişāhıñ hiç [mecāli kalmadı]
Kaldı¹⁰ hayretde nidesin bilmedi

⁸ Eş metine göre düzeltildi. Metinde:

⁹ Metinde:

¹⁰ Metinde:

47. Nutkı tutuldı söylemez dili
İrmez oldu dahı nesneye eli

48. Sen bilürsiñ hālimi yā Rabbenā
Deyüben ağladı ol yana yana

[30b]

49. İrtesi gün itdi şol hādimplere
At eyerleñ binelim dir anlara

50. Varuban tagda şikār eyleyelim
Sahrālarda köñlümüz egleyelim

51. Cümle asker binüben varalum
Bu halimiz neye irer görelüm

52. Pādişāhıñ cümle emrin bildiler
Atı tonı cümle hāzır kıldılar

53. Heb tevābi¹¹ düşdi şāhıñ yanına
Uydılar ol Horasān sultanına

54. Çekdi askeri çü gitdi yolına
Avlayuben gitdi semen¹² iline

55. Degil şāhıñ hāli noldı pes anda
Yoğdı aklı hem anıñ başında

56. Askerinden ayrı düşdi pādişāh
[31a] Nerye gitdigini bilmez o şāh

57. Döndi bir tağ üstüne tağa gider
Bir nidā anıñ kulağına gir[er]

¹¹ Tевābi: *Bir kimse ile berāber bulunan, ona rābi olan kimseler, maiyet.*

¹² Bolu ilinin güneyinde bir dağ adı.

58. Meşgûl oldu dahı kendi hâline
Ol nidâyı komad[1] kulağına
59. Soñ āvāz didiler intebih¹³
Yine kapladılar anı intebih
60. Yani uyanmazdan öñdün uyandı
İbrāhīm iş bu āvāz dinledi
61. Yine dert üstüne dert oldu katı
Kalmadı sabrı tükendi tākātı
62. Yine kanlı yaş döküldi gözlere
Didi üç oldu bu hikmetler bize
63. Pādişāh hem bu söz diyicek
Çıka geldi nāgehān bir geyicek
64. Ol geyiğin ardı sıra pādişāh
[Atı] sürüben anı kodı ol şāh
[31b]
65. At önünce geyicek kaçır hakīr
Kaça kaça āciz oldu ol hakīr
66. Cān çağazı acıyub gör neyledi
Hak fasīh dili virdi aña söyledi
67. Senünçün yarattı hāk beni
Saña ne eyledim kovarsın sen beni
68. Bir yiyecek bulmayub kaldın mı ac
Ya benim etime oldıñ mı muhtāc
69. Göge tutdı yüzini geyik hemān
Didi bu şāhuñ elinden el-emān
-

70. Tācı tahtı koyup binmiş atına
Tamā' ider bir lokmacık etime

71. Kaça kaça mecālim kalmadı āh
Bu zālinden kurtar beni yā İlāh

72. İşitdi Ethem yüzi oldu kadīd
O yerden geyik oldu nā- bedīd

[32a]

73. Düşdi atdan pādişāh gör ibreti
Yine bī-hūş aldı göz bu ibreti

74. Atı kaçdı gördiler geldüğünü
Bilmediler pādişāh nolduğunu

75. Kavmi kabīlesi heb ağladılar
Aceb noldı şāhımıza didiler

76. Yine girü söz başına geledüm
Pādişāhın noldı hālin bilelüm

77. Ol geyigün sözün işitmiş idi
At üzerinden düşmüş idi

78. Dinle andan bak felegiñ işine
Bir zamān akı gelmedi başına

79. Kalkdı yerinden atını bulmadı
Nereye gittiğini bulmadı hem

80. Bir kezin¹⁴ gögsün gerüb āh eyledi
Bir yabana doğru azm eyledi

[32b]

81. Şol kadar kim ağladı çıkdı üni
Göz yaşı ısladı [hem] esbabını

¹⁴ Gezgin: Defa, kez

82. Gider iken anda gördi bir çoban
Kendi kulıdır meger ol bir gulām

83. Sirtına almış kepenegi çoban
Kendi kuluydı yine ol çoban

84. Sahrālarda güder idi koyunu
Pādişāh emrine eydi boyunu

85. Pādişāh [di]di kim ana ey kul
Bir sözüm var söyleyem kılāñ mı kabul

86. Harīr tonlarımı vireyim saña
Ol kepenegi bağışlagıl bana

87. Kavığı sarığı vireyim saña
Ol keçeden külāhı virgil bana

[33a]

88. Tizrek ol bu işi işleyelim
Birbiriyle tonları değışelüm

89. Çoban eydür ben seniñ karavaşın
Bitürürem ben seniñ becid¹⁵ işiñ

90. Pādişāhım ben saña ne diyeyim
Senin tonlarını nice giyeyim

91. Ben bir ednā kulum ey pādişāh
Sen bir ālem üzre olan pādişāh

92. Bu koyunlar dahı seniñ turur hem
Esbābıñı giymege ben kıluram

93. Pādişāh didi sözüm eyle revā
Ben dahı şimden gerü itmem ezā¹⁶

¹⁵ *Becid: Çabuk, acele, çok gerekli.*

94. Bu davarı da saña bağışladım
Dahı saña ne dilersen işledüm

95. Şol libası kaftānlarımı giyesin
Yerimi hiç kimseye dimeyesin

[34b]

96. Soyunub virdi şāha tonları
Ehl-i gök kıldı teferrüc anları

97. Bakdılar ol pādişāhın işine
Ol keçe külāhı giydi başına

98. Pādişāhın atlāzın giydi çoban
Kepenegi şāh[a] virdi ol çoban

99. Ol iş için ikisi ivişdiler¹⁷
Birbiriyle tonların değıştiler

100. Gök melekleri anı heb gördiler
Bu işe <key> pek taaccüb kıldılar

101. Dediler İbrāhīm Ethem neyledi
Fāniyi bākīye tebdil eyledi

102. Dünyānın çepel tonın çıkardı ol
Āhiret hil'atını kıldı kabul

103. Döndi didi İbrāhīm kim ey çoban
[35a] Kimse dime beni zinhār çoban

104. Çoban ile sözi hatm idi tamām
Togrulub gitdi yolına ves-selām

105. Gitdigi vaktin bir oğlu var idi

¹⁶ Ezā: Ezijet, sıkıntı verme, incitme, üzüntü, cefā, cevr.

¹⁷ İvişmek: Acele etmekte yarışmak, hep birden acele etmek.

İki aylık anasına yâr idi

106. Hizmet iderdi aña hem anası
Ananıñ hem ol idi bir dânesi

107. Yigit oldu anasının bahtına
Çıkdı oturdı atasınıñ tahtına

108. Bir gün didi dinle ana [sö]zümi
Tañrı atasız mı halk itdi¹⁸ beni

109. İlleriñ atası var görmez misin
Benim atam noldığın bilmez misin

110. Tacı tahtı issiz imiş neydeyim
Beni garibi öksüz itmiş neydeyim

111. Anası eydür yigitler merdānı
Yine tāze eyledün sen derdümi

112. Anı gördüm bir gün bindi atına
[35b] Askeri cem' eyledi heb katına

113. Gitti şol tağ üstüne toğru ava
Ol vakitden berü gelmedi eve

114. Soñra atı geldi kendi gelmedi
Kancaru gitdigini âlem bilmedi

115. Ol vakitden berü yasın tutarım
Sen ne bilürsün ben anı bilürüm

116. Diñledi yigit anasını hemān
Atasıçün ağladı ol pehlivān

¹⁸ Metinde:

117. İşit imdi yigit anda neyledi
Nice yıllar hükm hükümet eyledi

118. On sekiz yaşına girdi pehlivān
Misli yok idi ālemde ol zamān

119. On sekiz yıldan soñra söz ucu
Çıka geldi yigide bir mücdeci

120. İtdi bir haber sözüm var pādiřāh
Baña ne hil?at idersin pādiřāh

121. Yüz sürüben döşege irmişim
[36a] Mekke şehrinden atañı görmüşüm

122. Arkasıyla tağdan ol odun çeker
İletüb Mekke bāzārında satar

123. Mālī mülki terk idüb çeker ezā
Anda devrişlere olmuş kethüdā

124. Yigit anda işidicek bu sözi
Yine toldı yaşıla dertli gözi

125. Ol kiřiye yine yigit söyledi
Lutf idüben aña hil?at eyledi

126. Döndi didi askerine geliñüz
Atı tonı cümle sin hāzırlanuz

127. Mekke şehrine varuben idelüm
Dertli atamñ yüzine görelüm

128. Cümle askeri yanı sıra bindiler
Anda tācir sıfātına girdiler

129. Pādiřāhıñ atın çekdiler ey cān
Önünce bindi atına ol civān

130. Sakınmazdı gözüne degmeden [Yigidi gören gözden sakını]¹⁹

[36b] Cümle sultānda yoğ-idi takımı

131. Oğlınıñ derdine düşdi anası
Ananıñ hem ol idi bir dānesi

132. Tāzelendi gine bağrıınıñ başı
Yine akutdıñ gözümüzden yaşı

133. Sen gidicek ben fakīr ne eylesün
[Bu karībi kanda koyub gidesin]²⁰

134. Hasreti atañ için ağlar idim
Seniñ ile gönlümü egler idim

135. Bu kez iki derdime ağlayayum
Kimiñ ile gönlümü egleyeyüm

136. Gördi ananıñ āhı zārın pehlivān
Atdan indi boynunu kocdı²¹ hemān

137. Anacığım Mekke'ye ben varayum
Atamı alub da girü geleyüm

138. Varuben saña getürem merdüñi
[37a] Giderem hem gönlündeki derdüni

139. Ana didi ey oğul nidem seni
Korkarın ki derde koyasıñ beni

140. Yüregümde bir acı var bilürüm
Korkarım ki saña mahrüm kalırum

141. Pes anası oğluyla sarmaşdılar
Nevha kılub ikisi ağlaşdılar

¹⁹ Eş metinden yararlanılarak tamamlanmıştır.

²⁰ Eş metinden yararlanılarak tamamlanmıştır.

²¹ *Kocdı: Kucaklamak*

142. Çekdi gafile develerini hemān
Mekke'niñ yoluna oldılar revān
143. Yalıñuz koydı da gitdi anasını
Anası gönderdi ol bir danesini
144. Yigit anda katlanub²² yol kahrına
İrüşiben geldi Mekke dārına
145. Dolaşuben geldi Mekke dārına
Varuben indi Mekke bāzārına
146. Mekke ehli gö[r]diler bu askeri
[37b] Aceb kaldı göricek her biri
147. Gördi ol yigit bölük devrişleri
Diñle imdi anda olan işleri
148. Sordı siziñ içinizde var mıdur
Adı İbrāhīm Ethem var mıdır
149. Haber aldım siz[e] olmuş kethüdā
Anıñ için mücdecı geldi bize
150. Devrişler işitdi bu sözi
Dediler kim bunda vardur ol kişi
151. Şimdi ip aldı ve balta beline
Oduna gitdi şu sahrā iline
152. Dāimā ol tağa oduna varur
Şol depeden aşuben şimdi gelür
153. Ol haremdan ağlayu taşra çıkar
Gelecegi depeye togrı bakar

²² Metinde:

154. Çünkü depeyi gözetdi pehlivān
Ol depeden bir kişi ařdı revān

[38a]

Tacı tahtımı Horasan' da
Malı mülki koyup anda
On sekiz yıl gelüb bunda
Odun çeken babacığım

Hakk'ın ibretine bakub
Kalkub anda yola girüb
Hak emrine boyun virüb
Odun çeken babacığım

Hakk'ın ibretine bakub
Anamı hasret oduna yakub
Kolcağazına ip dakub
Eyzan

Anın beni iki aylık koyub
Kalkub ava gidem diyüb
Gelüb devriş tonın giyüb
Eyzan

Çıkub Mekke'niñ iline
Asāsın almış eline
Sokub baltayı beline
Eyzan

Kamu mülkini terk idüb
Beni öksüz yetim koyub
Hak emrine boyun virüb
Eyzan

155. Söyledi iř bu firākı pehlivān
Atasına yönelüb oldı revān

[38b]

156. Ana varuben elini öpeyim

Ata hakkın yerine getüreyim

157. İletem anı anamıñ bahtına
Çıkarayım yine kendi tahtına

158. Böyle deyüb atına pes old[1] hoş
Atasınıñ gözi oldı aña düş

159. Gördi Ethem karşusunda bir yigit
Çıka geldi ol aradan pes işit

160. Bir sürürlük düşdi Ethem göñlüne
Görmemişdi öyle yigit ömründe

161. Kendi oğlu olduğun bildi heman
Göge tuddı yüzünü didi heman

162. Dedi ey âlemleri var iden
Âdemi âlemde izhâr eyleyen

163. Ol zamân düş eylediñ ibretlere
Vâkıf eylediñ beni hikmetlere

[39a]

164. Mâli mülki bırakdırdıñ baña
Tâcı tahtı koyub tapu kıldıñ saña

165. On sekiz yıl boyun virmiş iken
Kulluğña biraz boyun virmiş iken

166. Göñlüm hikmetleriñle tolmuş iken
Sohbet-i halkdan²³ ırāk olmuş iken

167. Pâdişâhlık terk ide gelmiş iken
Hak yoluna nefsim uymuş iken

²³ Metinde:

168. Yine bir kişi saldıñ bugün bana
Cihānı zulmet ider başımıza

169. Olub iletse gerek beni eve
Emecigüm gidse hevā yire

170. Dilerim senden ey bārī hudā
Kılma musallat bunı bugün baña

171. Ata ogul bir yere dirmeyesin
Emecigüm yellere virmeyesin

172. Yā benim cānımı bu sa'at hemān
[39b] Ya anıñ cānın diyince düşdi oğlan

173. Sanki yay içinden ok çıkar gibi
Uruben şol nişānı yıkar gibi

174. Öyle çıkdı Ethem ağzından duā
Yigidiñ yakdı cānın aldı hüdā

175. Düşdi yigit bak felegiñ işine
Üşdi devrişler oğlanıñ başına

176. Cümle ālem ükrüşüb ağladılar
Anı hem tatarca²⁴ tutdı sandılar

177. Gördiler kim canını virmiş Hak'a
Anı görüb kaldılar cümle tana

178. Üşdi anıñ başına yüz biñ kişi
İbrāhīm Ethem de gördi bu işi

179. Bakdı gördi anda olan işlere
Dahı neler gelir bu dertlü başa

²⁴ Tatarca: *Karın ağrısı.*

[40a]

180. İbrahim Edhem didi ben varayım
Girü duruñ bir nice kim göreyim

181. Halkı aralayup da geldi revān
Oturuben oğlumı koçdı hemān

182. Başını hem dizine aldı ata
Bir nazar kıldı didi vā firkatā

Baba arzulayup gelen
Bu hāl ile muti' olan
Ata okuylan ölen
Yigit oğlu karīb oğlu

Anañ hasretiñi çeksın
Gele deyü yola baksın
Babañda kokuñı²⁵ çeksın
Yetim ogul karīb ogul

Babañ devriş tonın giydi
Mālı mülki saña virdi
[40b] Bugün heb illere kaldı
Yigit ogul karīb ogul

Rızāullāh babañ cehdi
Kara imiş anıñ bahtı
İssiz koydıñ tacı tahtı
Yetim oğlum karīb ogul

Ata okı seni yıkdı
Kamu iller bize bakdı
Firākıñ yüregim yakdı
Yigit oğul karīb oğul

Tācir sıfātına girdiñ

²⁵ Metinde:

Gelüp bunda beni bulduñ
Yigitligiñ yile virdim
Yigit ogul karīb ogul

Seni evde turur dirdim
Tahtımda oturur dirdim
[41a]Muradım yıllere virdim
Yetīm oğul karīb oğul

Anañ aklını yitürsiñ
Hasretiñ dile getirsiñ
Tahtıña iller otursiñ
Yigit ogul karīb ogul

Bülbülüm güllere virdim
Emeğüñ yellere virdim
Esbābım kullara virdim
Yigid ogul karīb ogul

Beni sorduñ devrişlere sorduñ
Oduna gitdigüm bildiñ
Bağrım²⁶ delik delik deldiñ
Yigid ogul garīb ogul

183. Bir nazar kıl bu feleğin işine
Ne getürdi Ethem oğlu başına

184. Söyledikçe sözümüz olmaz tamām
Biz tamām idek burada ve's-selām

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilāt
Allahümme Sallī Ala Seyyidinā Muhammed

Ek-2: Tıpkıbasım Örneği:

²⁶ Metinde:

حکایت حوصان باد شاہ ابراهیم ^{اسلام}
حضرت تندی 276
بسم اللہ الرحمن الرحیم
اللہم انکسر ادبہم بسوزہ کبرہ لم
ہم بخودہ صلوات و برکات
بر حکایت قلیم ہم معتبر
معتبر در معتبر کی معتبر
خر صاندہ بر باد شاہ و اردوی
عالم نسر قدان غر بد کتدی ایدیم
ادینہ و بر کردی ابراهیم التمام
مالکی حدان نہ یادیدی ہم
خر صاندہ اول مالک سلطانندی
عنا تیلہ اهل فضل ادیانندی
ایدہم انکسر نعلیب نندیکندی
خر صاندان مکیم کتدیکندی
اشتت ایمدی حق نصیرت ایلدی
ہم اخی سلطان نلفی تر کتدی ایلدی
صحت

35^e
کسیه دیمه بنی زنهادر چبان
چو بان ایله سوزی ختم ایدی تمامه
طوغرولوب کندی یولنده واسلام
کندیکی وقتاین براغلو وار ایدی
ایکی ایلق انا سننه یار ایدی
مذمت ایدردی اکا هم اناسی
انانک لهم اول ایدی بر دانیسی
یکت اولدی انه سنک بچنتنه
چقدی اولوردی انه سنک تحنینه
بر کون دیدی دکله انانوسی
تگری اناسین می خایق ایدی بنی
ایللر یلک انه سنی وار کوزمازی سنک
بیمه انام نولدی غیرن بامز می سنک
تاجی تختمی اسینر التمشا نیدیم
بنر غریبی اوکسوز التمش نیده ایم
اتله سی ایدر یکنل مردانی
نینه نازه ایلدورک سن در دو می
انی کوردم بر کون بندری انیله

مراد مه بللره ویردم
 419 یتم اوغول قریب اوغول
 آنکه عقلمنی یقور سیک
 خست تگه دایلم کتور سیک
 شکتیکا ایلمس اوغور سیک
 یکید اوغول قریب اوغول
 بولبو لوم کولتور ویردم
 امکو که بللره ویردم
 آلبا بتم قورلره ویردم
 یکید اغول قریب اوغول
 چنی دورد که دور سیک
 اودوننه کتوریکوم بلد که
 در نام دلک دلک دلک
 یکید اوغول غریب اوغول
 بر نظر قریب بوقلا کیک ادرینک
 نا کتور دی التلام اوغول ناشنک
 سوزلکجه سوزوم من اولم تام اندر
 مع تمام اید که بوراده واسلام ومع
 فاعلات اعلات اعلات کفاهی
 اللهم علی سیدنا محمد

